

Erkölcstan

5. Osztály

Tanári Kézikönyv

A Kézikönyv és „B” tanmenet javaslat első sorban azok számára készült, akik a tantárgy tanítását a diákok cselekvő részvételével képzelik el, és szeretnék megvalósítani.

Ebben a feldolgozási módban erősen támaszkodunk a kooperatív technikákra, melyeknek szervezését a könyv első felében olvasható feladatrendszerek támogatják.

Tartalomjegyzék

Bevezető.....	3
A tanterv témakörei	9
Tanmenet	11
A leckék rendszere	11
Módszertani javaslatok	30
Erkölcstan tantárgy bevezetése az 5. évfolyam elején	30
Kiscsoportok állandósága/ változtatása.....	34
Az Erkölcstan tantárgy zárása 5. évfolyam végén	34
A tankönyvi leckék csoportos feldolgozásához használható módszerek, technikák (válogatásra).....	36

Bevezető

A tantárgy és **a feldolgozáshoz javasolt kooperatív módszertan** miatt szükségesnek látjuk külön útmutatóval támogatni a bevezetést. Mivel kísérleti tankönyvről- s ehhez tartozó tanári segédletről- van szó, az elkövetkező egy év iskolai kipróbálása segít abban, hogy folyamatos fejlesztéssel tegyük egyre színvonalasabbá. Számítunk az Ön munkájára, s arra, hogy az órákon szerzett tapasztalatait megosztja velünk közös céljaink elérése érdekében. Az új erkölcsstan könyv, reményeink szerint, segítséget fog nyújtani a diákok gondolkodásának, társas viselkedésének fejlesztéséhez és az osztályok közösséggé formálásához egyaránt.

A könyv szeretetre és elfogadásra nevel, de nem csak szépirodalmi művek, olvasmányok feldolgozásával. Nem irodalom tankönyv, és nem 'szajkózza' a helyes viselkedési kódexet, hanem helyzetbe hozza a diákokat, hogy megéljék a szeretetteli kötődések pozitív hangulatát és erejét.

A könyv egy komplex nevelési programot tartalmaz. Ahogy a leckéket végig nézi, sok-sok kérdéssel és gyakorlattal, páros, kiscsoportos feladattal, dramatikus játékokkal találkozik. A könnyen megvalósítható szituációs gyakorlatok azért kerültek a könyvbe, hogy egyfelől élménybázist teremtsünk a gyermeknek az erkölcsi kérdések felvetéséhez, másfelől, hogy eszközöket adjunk a kezükbe ahhoz, hogy környezetükben pozitív, szeretetteljes kapcsolatokat tudjanak létrehozni és fenntartani. A folyamatot végigjárva **nem csak beszélni fognak tudni** olyan elvont fogalmakról, mint a „barátság” a „közösség” a „szeretet”, - miközben a tapasztalataik esetleg éppen az ellenkezőjét: a harag, a kirekesztés, a gúnyolódás maró érzését idézik fel - hanem **meg is élhetik az osztályban** a pozitív, kellemes érzéseket, és kialakíthatnak (vagy megerősíthetnek) egy jó közösséget.

Ezen túlmenően nem csak megélhetik, hanem – a legkorszerűbb szociálpszichológia és a kommunikáció tudományának eszközszerűjét a gyakorlatba ültetve – **képesekké is válhatnak ilyen folyamatok élmények előidézésére, megteremtésére is**. Olyan konkrét eszközöket, megoldásokat kapnak a barátságok kialakítására és ápolására, amelyekkel saját köreikben maguk is sikeresen alakíthatják kapcsolatrendszerüket. Vagyis egy viselkedési útmutatót ad, **segíti a diákokat** abban, **hogy a közösség** – tekintettel minden tagjára, megkülönböztetés nélkül – **kialakítsa, szabályozza és irányítsa saját integráló, befogadó kultúráját**.

A könyv tehát – az Ön közre működésével – 1) helyzeteket teremt, amelyekben kialakulhatnak és megerősödhetnek a diákok egymáshoz való pozitív kötődési mintái, 2) tudatosítani segíti az átélt élményeket, 3) megtanítja alkalmazni a módszereket.

A könyv első felében nagy hangsúlyt helyezünk a kommunikációs kultúra fejlesztésére. Miért olyan fontos a kommunikáció tanítása? Azért, mert az emberi kapcsolatok a zavarai, amelyek sokszor „erkölcsi”, „etikai” problémaként jelentkeznek, legtöbbször a kommunikációból származnak, és ezeknek a többsége orvosolható csupán a kommunikáció javításával (Buda Béla).

A tankönyv alapos tanulmányozása önmagában is segítség lesz a témakörök feldolgozásához. Úgy szerkesztettük, hogy lehetőleg már az ötödikesek is megértsék. A megértés azonban

kevés. **Az Ön felkészültsége és elkötelezettségére a kulcsa folyamat sikerének.** Nem előadásokat terveztünk, hanem egy mély és kölcsönös együttműködési folyamatot, amely a szokásos tanár szerep átértelmezését igényli. Az alkotói szándék csak akkor tud célba érni, ha sikerül hidat építeni a hagyományos frontális tanítás és diákok együttműködési igénye közötti szakadék fölé.

A szerkesztésében figyelembe vettük a ma legkorszerűbbnek tartott módszertani elveket, nevezetesen:

- Beépítettük a tanulók előzetes tudásának integrálásához szükséges kérdéseket. Helyzeteket teremtettünk és támpontokat adtunk a saját élmények feldolgozásához. Az élményeket és tapasztalatokat a gyermekek később fel tudják használni kapcsolataik, mindennapi életük, személyes sikereik számának gyarapításához.
- A feladatrendszerek fejlesztőek, nem ismeret-számonkérők. Támogatják az élményközpontú, aktív, kooperatív részvételt.
- Felerősítik a tudatos, önálló, felelősségvállaló tanulást.
- Az átadott ismereteket segítik feldolgozni, alkalmazni, beépíteni a gyakorlatba és megfigyelni, tesztelni a megjelenését.
- A komplex, bonyolult fogalmak és folyamatok kis lépésekre bontva jelennek meg. A szaktudományok szóincse (szociálpszichológia, kommunikáció elmélet) gyermeknyelvre adaptálva válik könnyen emészthetővé.
- Fejlesztjük az önreflexiós képességet, a metakognitív tudatosságot.
- Jól előkészített projektek segítségével az órák bizonyos részeit akár egyes csoportok is meg tudják tartani.

Az órák struktúrája többségében egy jól tanulható és tanítható zárt algoritmust követ, hogy egy idő után a diákok maguk is biztonságban érezhessék magukat:

- Cél és téma felvezetés
- Előzetes ismeretek feltárása: „Mit akarok megtudni? Miért fontos nekem a téma?”
- Áttekinthető Ismeretanyag
- Önálló feladatok
- Problémafelvetés és páros-csoportos feldolgozás: jegyzet, vázlatkészítéssel,
- Közös megbeszélés
- Tanulói reflexiók, véleményalkotás, értékelés
- A korábbi ismeretek átalakítása, újragondolása
- Ellenőrző feladatok, tanulságok levonása a tananyagra és a diákok életére
- Kutatásra ösztönzés – házi feladatok formájában, otthoni folytatási lehetőségek

Az értelmes tanulás feltétele, hogy a diákok értelmesnek és hasznosnak tartsák azt, amiről tanulnak. Ezért folyamatos kapcsolat tartunk a tananyag és a gyermek mindennapi valósága, tapasztalatai között, életszerű helyzetekben. Rákérdezünk ezekre, segítve a tanulandó és az életszerű összekapcsolódását.

„A tudás egy meghatározott elemekből (ismeretek, képességek, attitűdök, folyamatok, struktúrák, érdekviszonyokból) felépülő rendszer, amelynek minőségét összetettsége,

rendszerűsége határozza meg.”¹ A tanulás során nem ugyanaz történik az elején, mint a végén. A tankönyv ilyen formán egy személyiség és csoportépítési „forgatókönyvé” válik, amely jól strukturáltan segíti mind az ismeretek, mind az attitűdök, formálását, a kapcsolati kultúra átalakítását.² A könyv – és a pedagógia folyamat – tehát nem a lineáris előrehaladást segíti, hanem az egyre magasabb szintű tudatosulást és aktivitást támogatja.

Az elején a kapcsolatok kialakítása, a célok kitűzése folyik, majd a kapcsolatok továbbfejlesztéséhez és intimitásuk erősítéséhez kapnak kommunikációs és interakciós ismereteket és gyakorlatokat. Később a közösségek építésének eszközeivel és formáival, módszereivel, szabályaival ismerkednek, konfliktus megelőzési és feloldási technikákat tanulnak. Az év végén áttekintik a megtett utat, és önálló-csoportos formában beszámolnak az osztály előtt az egyénileg és a csoportban elért eredményekről.

A leckénkénti elsajátítást a rendszerbe szervezés követi, és megbeszélik, hogyan építhetik be a tanultakat személyes és iskolai életükbe.

A könyvhöz nincs munkafüzet. Kérjük, alkalmazzanak egy sima füzetet, ahová a feljegyzések és vázlatok kerülhetnek. A sikerek összegyűjtéséhez, a füzetet megfordítva, elindíthatnak a diákok egy úgynevezett „Örömnaplót” is. Ebbe fel tudják írni rendszeresen, milyen sikereket értek hétről hétre, ami nagy segítségükre lesz a tanulásban. Ezen kívül csoportonként egy közös füzetet használhatnak a közös célok, szabályok, programok stb. feljegyzéséhez.

Sok sikert, kitartást, és bizalmat kívánva mindehhez: az alkotók

A kerettanterv szerint

„Az erkölcsstan alapvető *feladata* az erkölcsi nevelés, a gyerekek közösséghez való viszonyának, értékrendjüknek, normarendszerüknek, gondolkodás- és viselkedésmódjuknak a fejlesztése, alakítása. A multidiszciplináris jellegű tantárgy legfontosabb pedagógiai jellemzője ezért az értékek közvetítése, valamint az, hogy társadalmunk közös alapvető normái egyre inkább a tanulók viselkedésének belső szabályozó erőivé váljanak.

A tantárgy *középpontjában* a formálódó gyermeki személyiség áll – testi, szellemi és lelki értelemben. Ez határozza meg a tanulás-tanítás folyamatát, illetve a tartalmának szerkezetét. Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, valamint hazánk Alaptörvénye rögzíti az ember elidegeníthetetlen jogát az élethez és a szabadsághoz, következésképpen az erkölcsstan a személy egyediségét és méltóságát helyezi a középpontba. Erre az alapelvre kell épülnie minden társas kapcsolatnak és közösségi szerveződésnek. Az erkölcsstan magába foglalja az ember minden fontos viszonyulását – önmagához, társaihoz és közösségeihez, környezetéhez és a világhoz –, mert ezek alapozzák meg azt az értékrendet, amelyre az ember döntései során támaszkodhat.

Az erkölcsi nevelés *fő célja* a tanulók erkölcsi érzékének fejlesztése, az európai civilizációban általánosan elfogadott erkölcsi értékek tanulmányozása és ezek alkalmazása a mindennapokban – azzal a szándékkal, hogy mindez segítségükre legyen a megfelelő életvezetés és értékrend kialakításában, az önálló véleményformálásban, erkölcsi problémáik tudatosításában és a felelős döntéshozatalban. Az erkölcsi kérdésekről való gondolkodás

---

¹ Kojanitz László: A kísérleti tankönyvek fejlesztésének koncepcionális hátttere, ÚPSZ, 2014/5-6, 62.o.

² Uo. 63.o.

során az elemi értékek fokozatosan értékrenddé, többé-kevésbé koherens, folyamatosan formálódó meggyőződésekké állnak össze, amelyek később meghatározó módon befolyásolják a felnőttkori életmódot, életfelfogást és életminőséget.

A cselekedetek és az elmulasztott cselekedetek, a társadalmi teljesítmények megítéléséről azonban csak akkor folyhat értelmes párbeszéd, ha léteznek olyan *erkölcsi alapelvek*, amelyeket a nagy többség mértékadónak tart. Az értékrelativizmus elkerülése érdekében fontos tehát hangsúlyozni, hogy az erkölcsstan tantárgy azoknak az alapértékeknek a megerősítésére törekszik, amelyek összhangban állnak az egyetemes és európai emberi értékrenddel, amely az Alaptörvényből is kiolvasható.

A különböző társadalmakban azonban nem egészen egységes a közösnek tekinthető értékek és normák értelmezése – különösen olyankor nem, amikor ezek konkrét helyzetekben ütköznek egymással, vagy sajátos érdekek befolyásolják a róluk való gondolkodást. Ezért az értékek és a normák megítélése minden korban gyakran képezte *vita és egyeztetés* tárgyát a közösségeken belül – és sokszorosan így van ez napjainkban, amikor a környezet a korábbiaknál kevesebb biztos tájékozódási pontot kínál a fiatalok számára. A saját értékek keresése közben azonban fontos megérteni azt is, hogy az értékek sokfélék és kulturálisan változatosak, s a tanulóknak nyitottá kell válniuk a sajátjukétól eltérő értékrendek befogadására is. A *magatartást befolyásoló értékek/erények* egy része személyes jellegű, mivel az énnel és az identitással áll kapcsolatban. Más részük interperszonális – másokra és a hozzájuk fűződő kapcsolatainkra vonatkozik. S megint más részük alapvetően társadalmi jellegű – közösségeinkhez és környezetünk egészéhez kapcsolódva fontos szerepet játszik abban, hogy világunk élhető és utódainkra is átörökíthető maradjon.

Az *erkölcsi érzék*, illetve mélyebb szinten a *lelkiismeret* fejlesztése azt jelenti, hogy képessé tesszük gyermekeinket arra, hogy olyan értékeket erősítsenek meg magukban, amelyek egyszerre igazodnak az alapvető erkölcsi értékekhez, valamint saját és közösségeik érdekeihez. Közben pedig fejlődnek bennük azok a pozitív belső késztetések is, amelyek segítségükre vannak a jó és a rossz felismerésében, az elkövetett hibák kijavításában, valamint a bűntudat kezelésében.

Értékeken alapuló, *felelős döntést* azonban csak szabadon lehet hozni, aminek előfeltétele az autonómia. Az erkölcsi nevelés kitüntetett célja ezért az önálló, felelős és kritikai gondolkodás, valamint a tudatos cselekvés kialakulásának elősegítése. Ugyanilyen fontos jellemzője a felelős magatartásnak az *empátia*, a másik ember helyzetének megértése és átérése. Az erkölcsi nevelés alapvető feladata ezért a másokkal való törődés, a *szolidaritás* képességének erősítése is. S végül a felelős cselekvés harmadik elengedhetetlen összetevője az a képesség, hogy elvont, egyetemes nézőpontból is rá tudjunk tekinteni a dolgokra. Ebből a szempontból az erkölcsi nevelés fő feladata az *igazságosság* és a *méltányosság* elvének megértetése és elfogadtatása a gyerekekkel. A nevelés e három területének ugyanakkor szerves részét képezi az *érzelmi intelligencia* fejlesztése is, amely a viselkedést a kognitív szint alatt – e szintnél erősebben – befolyásolja, s amelynek hiánya, illetve fejletlensége elemi akadály lehet a kívánatos értékek bensővé válásának.

Az iskolai tanulásra jellemző módon az erkölcsstan is számos ismeretet közvetít. A tantárgy felépítése azonban nem elsősorban ismeret-, hanem sokkal inkább *érték- és fejlesztésközpontú*. A fejlesztés célja a magatartást meghatározó erkölcsi kategóriák jelentéstartalmának évről évre való gazdagítása, az életkornak megfelelő szinten való megtapasztalása, tudatosítása, illetve szükség szerinti újrendezése. Mindennek személyes tapasztalatokon, reflexiókon és véleményalkotáson kell nyugodnia. ... A tananyag tartalma

inkább épül a hétköznapi életből merített és oda visszacsatolható tapasztalatokra, illetve *személyes élményekre*, mint elméleti jellegű ismeretekre. Ezeket természetes módon egészíthetik ki az életkornak megfelelő erkölcsi kérdéseket felvető történetek, mesék, mondák, irodalmi vagy publicisztikai szövegek, filmek vagy digitális formában elérhető egyéb tartalmak. Az erkölcsstan a tanulóakra nem közlések befogadóként, hanem a tanulási folyamat aktív – gondolkodó, kérdező, mérlegelő, próbálkozó, vitatkozó és útkereső – résztvevőiként tekint.

Mivel az erkölcsi nevelés már kisgyermekkorban, a családban elkezdődik, majd az óvodában és egyre táguló környezeti hatások között folytatódik – ideértve a kortárs csoportokat és a médiát is –, a gyerekek sem az első napon, sem pedig a későbbiekben nem „tisztá lapként” lépnek be az iskola kapuján. Valamilyen ösztönösen és/vagy tudatosan már meglévő erkölcsi rendet hoznak magukkal. Ezzel összhangban vagy ezzel vitatkozva kell megpróbálni segítséget nyújtani nekik ahhoz, hogy el tudjanak igazodni az egymásnak sokszor ellentmondó értéktartalmú információk, üzenetek között, illetve hogy választást igénylő helyzetekben lelkiismeretük szavára hallgatva, morálisan helyes döntéseket tudjanak hozni.

Mivel ez sohasem jön létre a gyerekek személyes megérintődése és elhatározása nélkül, a *pedagógus feladata* nem erkölcsi kinyilatkoztatások megfogalmazása, az erkölcsi jóval kapcsolatos ismeretek vagy egyes értékek verbális hangoztatása, hanem elsősorban a figyelem ráirányítása a különböző élethelyzetek morális vonatkozásaira, a kérdezés, a gondolkodás és az állásfoglalás bátorítása, a szabad beszélgetések, valamint a nézőpontváltást gyakoroltató szerepjátékok és viták moderálása. Nem lehet azonban eléggé hangsúlyozni – különösen az általános iskolai korosztály esetében –, hogy **az eredmény döntő mértékben nem a közlések tartalmán, hanem a közvetítés módján múlik**. Egy hiteles felnőtt, akinek értékekkel kapcsolatos nézetei összhangban vannak a tetteivel, csupán a *példája révén* erősebb és maradandóbb erkölcsi hatást tud gyakorolni a gyerekekre, mint mások a szavaikkal.

Az erkölcsi tanulást számos pedagógiai *módszer* és tevékenység segítheti, amelyek legfontosabb közös jellemzője az *élményszerűség*, a fizikai, szellemi és lelki értelemben vett cselekvő tanulói részvétel. Az erkölcsstanórák kitüntetett munkaformája lehet sok egyéb mellett: a szabad beszélgetés, az önkifejező alkotás, a vita, a szerepjáték, a megfigyelés, a kérdezés, a rendszerezés és az elemzés, valamint az iskolai és a helyi közösség életébe, esetleges problémáinak megoldásába, a különböző szintű kulturális és közösségi értékteremtésbe való tevékeny bekapcsolódás. Az erkölcsi nevelés jó lehetőségeit kínálják ugyanakkor az olyan tanórán kívüli formák is, mint például az iskolai hagyományok ápolása, a társak segítése, a helyi közösség számára végzett bármilyen hasznos tevékenység, illetve az önkéntes munka.

Mindezzel összhangban az *értékelés* módja is eltér a hagyományos tantárgyi értékeléstől. Az osztályozás nélküli értékelés fontos területe lehet a kívánatos magatartási értékek rendszeres megerősítése – szóban vagy bármilyen egyéb formában – egyrészt a pedagógus, másrészt a társak és a közösség részéről. Az ilyen típusú visszajelzések befogadására jó keretet nyújthat a tanulói portfólió. Osztályzattal is értékelhető az egyéni vagy közös feladatokban való részvétel, illetve egy-egy konkrét tevékenység. Soha nem irányulhat viszont az értékelés azoknak a személyes vélekedéseknek a minősítésére vagy osztályozására, amelyek értékközpontú kialakítása a tantárgy lényegi funkciója.

11–12 éves korban már megélt tapasztalatai vannak a gyerekeknek a jogok és kötelezettségek közötti kapcsolatáról, miként arról is, hogy a társas együttéléshez szükségképpen hozzátartoznak az érdekellentétek és a konfliktusok. Az erkölcsstan keretében feldolgozásra kerülő témák jó alkalmakat kínálnak *az önismeret és a társas kultúra, a demokráciára nevelés* alapjainak lerakására, valamint *a szociális és állampolgári kompetencia* erőteljes fejlesztésére.

Mivel erre az életszakaszra általában kialakul a szóbeli és az írásbeli önkifejezés alapvető eszköztára, az erkölcsstan órák – az infokommunikációs eszközök használatára épülő kapcsolattartás, gondolatcsere és kreatív írás-alkotás révén – hasznos támogatói lehetnek az *anyanyelvi kommunikáció* és a *digitális kompetencia* fejlődésének is.

Az erkölcsi témák ezekben az években jó nyersanyagot kínálnak az érdek- és értékkonfliktusok felismeréséhez és feldolgozásához is. A foglalkozásokon érdemes kiemelt szerephez juttatni az elkövetett hibák vagy rossz döntések miatt bekövetkező *károk enyhítéséről, a jóvátételről és a jó visszaállításának lehetőségeiről* való gondolkodást, valamint az ehhez kapcsolódó kommunikációs és közösségi technikák életkornak megfelelő szinten való elsajátítását.

A konfliktusok elemzése során fel kell mutatni, illetve meg kell erősíteni a problémák *erőszakmentes, konstruktív és morálisan elfogadható* kezelésének mintáit. Szinte valamennyi témakör alkalmas a tanulók szociális érzékenységének fejlesztésére, amihez ebben az életkorban különösen jó eszközt kínálnak a szerepjátékok. A szabad beszélgetés mellett talán ez a forma tudja leginkább elősegíteni a tanulókat foglalkoztató kérdések felszínre hozatalát, a kételyek megfogalmazását és a közös válaszkeresést.” (idézet a kerettantervből)

A tanterv témakörei

A két évre szóló kerettantervből az ötödikes osztályban három témakört dolgozunk fel:

Témakör:	
Kapcsolat, barátság, szeretet	
Előzetes tudás, tapasztalat	Olvasott, hallott, látott, megélt történetek, amelyek középpontjában a barátság témája áll.
A tematikai egység nevelési-fejlesztési céljai	A saját kapcsolati háló szerkezetének tudatosítása. Annak megéreztetése, hogy az őszinte baráti kapcsolatok fontos szerepet játszanak az ember életében. Olyan kommunikációs technikák megismertetése, amelyek segíthetnek a barátság ápolásában és az esetleges konfliktusok feloldásában.
Ismeretek/fejlesztési követelmények	
Kapcsolódási pontok	
<p><i>Kapcsolataim</i> Kikkel tartok szorosabb vagy lazább kapcsolatot? Kihez mi fűz, és milyen mélységűek ezek az érzések? Mi tesz vonzóvá és mi tesz ellenszenvessé valakit? Milyen módon lehet elnyerni valakinek a rokonszenvét? Milyen eszközöket nem szabad vagy nem érdemes használni ennek során? Miért?</p> <p><i>Baráti kapcsolatok</i> Lehetnek-e a barátoknak titkaik egymás előtt? Mit jelent az, hogy őszinték vagyunk valakihez? Megengedhető-e a hazugság a barátok között? Csak szavakkal lehet hazudni vagy más módon is? Mit jelent a barátságban a másik tisztelete? Hogyan tudják segíteni egymást a barátok? Mi az, amivel fájdalmat tudnak okozni egymásnak? Hogyan lehet bocsánatot kérni és megbocsátani? Van-e olyan vétség, ami megbocsáthatatlan?</p> <p><i>A kapcsolat ápolása</i> Milyen formái vannak a szeretet kimutatásának és a figyelmességnek? Milyen szerepe van a kapcsolat ápolásában a személyes találkozásoknak, a telefonnak, az internetnek és a közös programoknak? Milyen problémák és milyen konfliktusok zavarhatják meg a barátságot? Hogyan lehet feloldani ezeket?</p>	
<p><i>Magyar nyelv és irodalom:</i> a közlési szándéknak megfelelő nyelvi és nem nyelvi jelek használata; mindennapi kommunikációs szituációk gyakorlása.</p> <p><i>Vizuális kultúra:</i> vizuális kommunikáció, jelértelmezés, jelalkotás; kép és szöveg.</p> <p><i>Dráma és tánc:</i> együttműködés némajátékos, szöveges és mozgásos tevékenység során; alkalmazkodás, érdekérvényesítés dinamikus változtatása a csoportos tevékenységek során.</p>	
Kulcsfogalmak/ fogalmak	Barát, ismerős, rokonszenv, ellenszenv, barátság, őszinteség, hazugság, szeretet, tisztelet, közömbösség, harag, fájdalom, megértés, sértés, megbocsátás, konfliktus.
Témakör:	
Test és lélek	
Előzetes tudás, tapasztalat	A főbb emberi szervrendszerek ismerete. Az egészséges életmóddal kapcsolatos alapvető ismeretek.
A tematikai egység nevelési-fejlesztési céljai	A tanulók testi és lelki egészséggel kapcsolatos ismereteinek gyarapítása és az önmagukért való felelősség érzésének erősítése. A beteg és a fogyatékkal élő emberek iránti empátia fejlesztése.
Ismeretek/fejlesztési követelmények	
Kapcsolódási pontok	
<p><i>Fejlődés és szükségletek</i> Hogyan változtak testi, lelki, szellemi tulajdonságaim az évek során? Mire van</p>	
<p><i>Természetismeret:</i> Kamaszkori változások:</p>	

<p>szükség ahhoz, hogy a testem jól fejlődjön? Mi kell a lelkem és az értelmem fejlődéséhez? Melyek az ember legfontosabb fizikai, lelki és szellemi szükségletei? Miben térnek el egymástól a gyerek, a felnőtt és az idős ember szükségletei? Miben különbözik egy ember az összes többi élőlénytől, és miben hasonlít rájuk?</p> <p><i>Egészség és betegség</i> Milyen az egészséges ember? Hogyan kerülhet veszélybe és hogy védhető meg az egészség? Én egészségesen élek? Van olyan szokásom, amelyen jó lenne változtatnom az egészségem érdekében? Miben különbözik egy beteg ember az egészségestől? Hogyan és miért betegedhet meg valaki? Mi változik meg ettől az életében? Milyen az, amikor én beteg vagyok? Mért tartozom felelősséggel saját testi épségemért?</p> <p><i>Fogyatékoság</i> Milyen képessége hiányozhat annak, aki valamilyen téren fogyatékos? Vannak-e olyan speciális képességeik a fogyatékkal élőknek, amelyekben ügyesebbek másoknál? Mi a különbség a fogyatékoság és a betegség között? Hogyan alakulhat ki ilyen állapot? Miben és hogyan akadályozza a fogyatékkal élő embereket állapotuk a hétköznapi tevékenységekben? Hogyan lehet elhárítani vagy csökkenteni ezeket az akadályokat? Hogyan lehet egy fogyatékkal élő gyereket támogatni az osztályban? Mit tanulhatnak az ép gyerekek fogyatékkal élő társuktól? Élhetnek-e teljes értékű életet a fogyatékos emberek?</p> <p><i>Ép testben ép lélek?</i> Milyen a jó és milyen a rossz lelkiállapot? Milyen lehet a lélek, amikor sérült vagy beteg? Milyen jelei vannak ennek? Hogyan őrizhetjük meg a lelki egészségünket? Lehet-e beteg lélek ép testben, és beteg vagy fogyatékosággal élő testben ép lélek? Mi minden befolyásolhatja ezt?</p> <p><i>Egy belső hang: a lelkiismeret</i> Mi minden hat a döntéseinkre? Mi a lelkiismeret, és miből érezzük a jelenlétét? Hogyan hat a tetteinkre? Mi történik, amikor hallgatunk rá, és mi történik, amikor nem?</p>	<p>testkép, testalkat; az egészséges táplálkozás alapelvei; a serdülő személyiségének jellemző vonásai; az önismeret és az önfejlesztés eszközei; veszélyforrások különféle élethelyzetekben; káros szenvedélyek.</p> <p><i>Dráma és tánc:</i> ön- és társismereti játékok.</p>
<p>Kulcsfogalmak/ fogalmak</p>	<p>Testi tulajdonság, lelki tulajdonság, szellemi képesség, szükséglet, fejlődés, egészség, betegség, fogyatékoság, befogadás, elfogadás, lelkiismeret, szándék, döntés.</p>

<p style="text-align: center;">Témakör: Kortárs csoportok</p>	
<p>Előzetes tudás, tapasztalat</p>	<p>Iskolai és iskolán kívüli közösségekben szerzett személyes tapasztalatok.</p>
<p>A tematikai egység nevelési-fejlesztési céljai</p>	<p>A közösséghez való tartozás fontosságának megéreztetése. A csoporttagok közötti összetartozás érzését kiváltó legfontosabb tényezők tudatosítása. Egy-egy személy csoporton belüli helyzetének felismertetése. A csoporton belüli konfliktuskezelés és kárenyhítés néhány technikájának gyakorlati megismertetése. Annak megértetése, hogy mások csoportjai mások számára ugyanolyan értékesek. Az osztályban felmerülő előítéletek és sztereotípiák kezelése.</p>
<p>Ismeretek/fejlesztési követelmények</p>	<p>Kapcsolódási pontok</p>

<p><i>Közösségeim</i> Milyen csoportokhoz tartozom? Mi változott ezen a téren az utóbbi időben? Milyen okai vannak a változásnak? Melyik csoporthoz mennyire kötődöm, és miért?</p> <p><i>A mi csoportunk</i> Melyik csoportomban érzem a legjobban magam, és miért? Mi minden kapcsolja össze a csoport tagjait? Milyen közös tevékenységeink, jeleink, szokásaink és szabályaink vannak? Egyenrangú-e mindenki a csoportban, vagy van-e valamilyen különbség a tagok között?</p> <p><i>Mások csoportjai</i> Milyen más csoportok vannak körülöttem, amelyekbe nem tartozom bele? Milyennek látom e csoportok tagjait? Mit tudok róluk? Valóban különböznek-e a mi csoportunk tagjaitól? Ha igen, miben? Mi az oka annak, ha valakit vagy valamilyen csoportot idegennek érzünk? Mi mindenben különbözhet tőlünk egy idegen? Válhat-e barátta, aki korábban idegen volt? Ha igen, milyen módon? Ha nem, miért nem?</p> <p><i>Konfliktusok a csoportban</i> Milyen problémák és milyen konfliktusok fordulhatnak elő a csoportokon belül? Hogyan lehet ezeket megoldani, és mi történik, ha nem sikerül? Mi történik, ha valaki véletlenül vagy szándékosan kárt okoz a csoport többi tagjának? Mit fejez ki a büntetés, milyen elfogadható és el nem fogadható módjai vannak a bűnhődésnek? Mitől függ, hogy helyre lehet-e hozni egy vétséget? Lehet-e valaki egyszerre két egymással vetélkedő csoport tagja? Ha igen, hogy oldható ez meg? Ha nem, miért nem?</p>	<p><i>Magyar nyelv és irodalom:</i> közéleti kommunikáció (megbeszélés, vita, felszólalás, hozzászólás, alkalmi beszéd, köszöntés, kiselőadás).</p> <p><i>Dráma és tánc:</i> konszenzus kialakításának képessége és eszköztárának megismerése a dramatikus tevékenységek előkészítése során; Egymás munkája iránti tisztelet, figyelem, őszinteség és tapintat a megbeszélések során, belső irányítású csoportszerveződés dramatikus tevékenységek során.</p>
<p>Kulcsfogalmak/fogalmak</p>	<p>Csoport, közösség, összetartás, beilleszkedés, idegen, kirekesztés, általánosítás, előítélet, hiba, vétség, bűn, megbocsátás, jóvátétel, felelősség.</p>

Tanmenet

A leckék rendszere

A tanterv által előírt három fő témakört a tankönyv az alábbi táblázatokban található leckerendszeren keresztül dolgozza fel.

A tankönyv első felében a kétoldalas leckék rövid problémafelvetés után számos egyéni és csoportos feladatot adnak, olvasmányt és internetes kitekintést ajánlanak.

A tankönyv második részében a kapcsolódó irodalmi művek sorakoznak, rövid feladatsorral.

Mindegyik témakört „Összefoglalás” zárja, tanév végén pedig „Év végi összefoglalás”, amely során a tanulók kiscsoportokban felkészülhetnek, majd beszámolhatnak különböző módon (plakát, rajzos mappa, képek, közös alkotás, beszámoló, énekszám, vers, pantomim, karikatúra, jelenetek, stb) az osztály előtt az év során végzett munkájukról, a tanévben tanultakról.

Témák órákra bontása	Az óra témája (tankönyvi lecke) vagy funkciója	Fejlesztendő terület (Tevékenység)	Ismeretanyag
I. Személyes kapcsolatok			
<p>Célok:</p> <p>1. Fejlesztés: Az osztály szervezetének csoportokra bontása lehetőséget ad arra, hogy minden gyermek megtalálja, illetve tudatosan felépítse a saját baráti körét, és felelősséget vállaljon társaiért, megtapasztalja a közösséghez való tartozás felemelő élményét. Különböző tevékenységeken keresztül támogatjuk a gyermekek kapcsolatrendszerének önálló kialakítását, erősítését, működtetését, a csoportok normarendszerének fejlődését. (pár és csoportválasztás, célalkotás, pozitív gondolkodás, megerősítések, közös tevékenység, játékos szabályalkotás).</p> <p>2. Az ismeretanyag és az élmények tudatosítása. A társak szerepe az életünkben, kölcsönös megismerés, elfogadás, szabályszerűségek a kapcsolatokban, a pozitív gondolkodás hatása a kapcsolatokra, kapcsolatminták a családban, a célok vezérlő szerepe, mitől működnek a kapcsolatok, Olyan kommunikációs technikák megismertetése és gyakoroltatása, amelyek tudatos használata elősegíti a kapcsolatok javítását, a barátságok erősítését és csökkenti a konfliktusok kialakulásának lehetőségét. A csoporttagok közötti összetartozás érzését kiváltó legfontosabb tényezők tudatosítása.</p>			
1.			
2.	1. Egyedül nem megy	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ismerkedés a tanulócsoporthal, az erkölcsstan tantárgy bemutatása 2. Nonverbális gyakorlat (feszültségoldás, bizalomteremtés) 3. Párok kialakítása játékosan 4. Egyéni átgondolás: <ul style="list-style-type: none"> - Milyen kellemes élményeim voltak az elmúlt napokban? - Mi az, amit nagyon szeretek és tudok csinálni? - Miben szeretnék fejlődni, mit szeretnék tanulni ebből a tárgyból? - Milyen segítségre volna szükségem? 5. Páros megbeszélés: <ul style="list-style-type: none"> - Mi az, amit szeretsz és tudsz csinálni? Miben vagy sikeres? - Miben szeretnél változni, fejlődni? - Milyen segítségre volna szükséged? 	szükséglet, fejlődés, elfogadás, szándék, döntés, barát, ismerős, rokonszenv, barátság, szeretet, megértés, közösség, összetartás, általánosítás, előítélet

		<p>6. Kiscsoportok kialakítása</p> <p>7. Kiscsoportos munka</p> <ul style="list-style-type: none"> - Keressétek meg, mi a közös a csoportotokban! - Válasszatok csoport nevet és jelmondatot! - Gyűjtsétek össze, mit vártok a tantárgytól! <p>8. Elvárások összegyűjtése táblánál</p> <p>9. Közös megbeszélés az osztállyal</p>	
3.	<p>2. A legszorosabb kapcsolatok: a család</p>	<p>0. Előzetes feladat: családi fényképek gyűjtése, behozatala</p> <p>1. „Fotózás”- gyakorlat</p> <p>2. „Fotózás”- gyakorlat megbeszélése az osztállyal</p> <ul style="list-style-type: none"> - Melyik szerepben éreztétek jobban magatokat, a fotós vagy a családtag szerepében? - Melyik képet volt szerintetek a legkönnyebb elkészíteni? - Családtagként sikerült-e végrehajtani az utasításokat? - Jól meg tudta-e fogalmazni elképzelését a fényképész? - Mikor volt könnyebb a játék, amikor visszajelezhettek a családtagok, vagy amikor csak végrehajtották az utasításokat? - Készítenétek-e szívesen igazi családi képeket? <p>3. A kiscsoportok átalakítása családdá. Szereposztás, névválasztás (Tankönyv 10. oldal)</p> <p>4. Család- játékgyakorlat (Tankönyv 11. oldal):</p> <ul style="list-style-type: none"> - család-történet - családbeszélgetés <p>5. Közös megbeszélés az osztállyal</p>	<p>szükséglet, fejlődés, elfogadás, rokonszenv, őszinteség, szeretet, tisztelet, megértés, összetartás, szokás</p>
4.			
5.	<p>3. Vannak-e céljaid?</p>	<p>1. Bevezető beszélgetés a célokról</p> <p>2. Egyéni feladat!</p> <p>Kollázs készítése! Kollázs címe: „Mi a fontos a számomra, mit szeretnék elérni?”</p> <p>Színes újságokat nézegetve vágjanak ki belőlük olyan képeket, amelyek vonzóak, rokonszenvesek a számukra. A képekből készítsenek egy kollázst! Ragasszák fel egy (A3-as méretű) rajzlapra és nevezzék el a</p>	<p>szellemi képesség, szükséglet, fejlődés, szándék, döntés, vagyon</p>
6.			

		<p>képeket!</p> <p>3. Egyéni feladat: Listakészítés (2 lista: „Jó tulajdonságaim” - „Fejlesztendő területek”)! - Jó tulajdonságaim: mit szeretek magamban - Mivel vagyok elégedetlen, amin szeretnék változtatni - Mit szeretnék megtanulni, mivel szeretnék több időt tölteni?</p> <p>4. Kiscsoportos munka: közös célok (csoportcélok) megfogalmazása, leírása</p> <p>5. Csoportbeszámoló</p> <p>6. Közös megbeszélés az osztállyal</p>	
7.	4. Az együttműködés	<p>1. Együttműködést fejlesztő gyakorlat/ok/ 2. Beszélgetés az osztállyal: Tankönyv 15. oldal kérdései 3. Egyéni munka: lista készítése a jó kapcsolatokról 4. Közös megbeszélés az osztállyal</p>	szükséglet, elfogadás, szándék, barát, rokonszenv, csoport, beilleszkedés
Témák órákra bontása	Az óra témája (tankönyvi lecke) vagy funkciója	Fejlesztendő terület (Tevékenység)	Ismeretanyag
8.		<p>1. Bevezető beszélgetés, egyéni átgondolás (tankönyv: 16. oldal kérdései) 2. Egyéni munka: Gyűjtés: Mitől fejlődik egy kapcsolat? - Keress hasonlóságokat (érdeklődés, hobby, jó tulajdonságok stb.) - Támogató megjegyzések (érdekes, amit mondasz, kíváncsivá tettél, egyetértel, tetszik a stílusod, csinos vagy, jól áll a frizurád, finomat főztél, nagyszerű, kiváló, tökéletes, ügyes vagy stb.) - Testbeszéd (bólogatás, szemkontaktus, mosoly, kacagás, testtükrozés stb.)</p> <p>3. Az egyéni elgondolások megbeszélése kiscsoportban 4. Kiscsoportos munka: Másokat támogató, elismerő, dicsérő</p>	szükséglet, elfogadás, barát, rokonszenv, barátság, összetartás
9.	5. Hogyan szerezz barátokat?		

		<p>megjegyzések gyűjtése</p> <p>5. Bemutatás (gyűjtés)</p> <p>6. Kiscsoportos munka: Biztató feliratok készítése különböző helyzetekre („futóverseny”, „vizsga”, stb.).</p> <p>6. Szituációs gyakorlatok</p> <p>7. Közös megbeszélés az osztállyal</p>	
10.	6. Az igazi párbeszéd	<p>1. Bevezető beszélgetés („Mi szükséges a jó beszélgetéshez?”)</p> <p>2. Páros munka: közös rajz készítése (Tankönyv 19. oldal)</p> <p>3. Páros munka tapasztalatainak megbeszélése Ki mennyire volt engedékeny, támogatták, vagy akadályozták egymást.</p> <p>4. Páros munka- közös rajz készítése másik társsal. Különbségek megfigyelése az előzőhöz képest. A tapasztalatok elmondása az osztálynak</p> <p>5. Kiscsoportos munka - Gyűjtés: pozitív és negatív visszajelzésekre 10-10 példa!</p> <p>6. Bemutatás. Megbeszélés az osztállyal</p>	szándék, őszinteség, megértés
11.	7. Hogyan építsd a kapcsolataidat?	<p>1. Bevezető beszélgetés</p> <p>2. Szituációs játékok (Tankönyv 20-21. oldal)</p> <p>3. Szituációs játékok tapasztalatainak megbeszélése közösen</p> <p>4. Egyéni átgondolás, munka: - Mi lehet a Te elsődleges szeretetnyelved? - Írd le, hogy a családod tagjai minek örülnek a legjobban, és a következő napokban lepj meg mindenkit olyasmivel, aminek a legjobban örül!</p>	szükséglet, elfogadás, barát, rokonszenv, barátság, őszinteség, tisztelet, megértés, közösség
12.		1. Összefoglaló feladatok a témakör témáival kapcsolatosan (Tankönyv: 22- 23. oldal)	
13.	Összefoglalás	<p>2. Kiscsoportos munka: Mindegyik kiscsoport kiválaszt a „Személyes kapcsolatok”- témakörben feldolgozott témák közül egyet vagy kettőt, azt feldolgozza, s bemutatja a többieknek. Választható témák:</p>	

		<ul style="list-style-type: none"> - Egyedül nem megy - A legszorosabb kapcsolatok: a család - Vannak-e céljaid? - Az együttműködés - Hogyan szerezz barátokat? - Az igazi párbeszéd - Hogyan építsd a kapcsolataidat? <p>(Lehetőleg mindegyik kiscsoport más témát válasszon)</p> <ol style="list-style-type: none"> 2. Kiscsoportos beszámoló/bemutatók 3. Közös értékelés az osztállyal
--	--	---

Témák órákra bontása	Az óra témája (tankönyvi lecke) vagy funkciója	Fejlesztendő terület (Tevékenység)	Ismeretanyag
II. Egészséges élet			
<p>Célok:</p> <p>1. Fejlesztés: A munkaformák, tevékenységek változatos alkalmazása lehetőséget biztosít arra, hogy a tanulók megosszák egymással tapasztalataikat, gondolataikat, érzéseiket, ezáltal énképük fejlődjön, lelki egészségük, az egészséges életmódhoz való pozitív hozzáállásuk megerősödjön, fejlődjön felelősségérzetük.</p> <p>2. Ismeretanyag tudatosítása. A tanulók testi és lelki egészséggel kapcsolatos ismereteinek gyarapítása és az önmagukért való felelősség érzésének erősítése. A beteg és a fogyatékkal élő emberek iránti empátia fejlesztése. A szociális érzékenység fejlesztése és a személyes felelősség érzésének felkeltése.</p>			
14.		1. Kiscsoportban megbeszélés: A behozott fényképeik alapján, próbálják elmondani egymásnak kiscsoportban, milyen volt a külső megjelenésük régen! Milyen szokásaik voltak? Mivel játszottak régen? Mi volt a kedvenc játékok? Készítsenek együtt fényképalbumot!	
15.	8. Az emberi élet lépcsőin	2. A behozott gyerekkori képeket rakják ki a kiscsoportba, majd hívjanak meg egy másik kiscsoportot, és ők próbálják kitalálni, melyik fénykép kié.	A megélt életkori szakaszok tapasztalatainak feldolgozása (testi tulajdonság, lelki tulajdonság, szükséglet, fejlődés, egészség)

		<p>Felismerik-e egymást?</p> <p>3. A fényképeket kartonra ragasztva tréfás osztálytablót is készíthetnek!</p> <p>4. Kiscsoportokban hasonlítsák össze, miért jobb, vagy rosszabb nagyoknak lenni! Készítsenek táblázatot: soroljanak fel három oszlopba olyan dolgokat, amiket:</p> <ul style="list-style-type: none"> - „Amit akkor nem tehettem meg „ - „Amit már megtehetek” - „Amit még most sem tehetek, de nagyon szeretném (Vágyaim)” <p>5. Közös megbeszélés az osztállyal</p>	
16.	9. Barátságban az állatokkal	<p>0. Előzetes otthoni feladat: Megadott táblázat alapján otthon töltsék ki egy felnőtt, egy kisgyerek, és saját méreteiket!</p> <p>1. Kérdésfeltevés: Miben különbözik az ember a többi élőlénytől, és miben hasonlít hozzájuk?</p> <p>2. Egyéni és kiscsoportos munka: Gyűjtsenek példákat az élőlények fejlődésére! Régi újságokból vágjanak ki különböző életkorú emberekről, állatokról, növényekről készült képeket, s készítsenek belőle csoportonként plakátot. Adjanak címet a tablónak! Mutassák be a többieknek!</p> <p>3. Közös megbeszélés az osztállyal (tabló, kitöltött táblázat).</p>	<p>Fejlődés, testi tulajdonság, szükséglet, szellemi képesség</p>
17.	10. Érezd magad jól a bőrödben!	<p>1. Beszélgetés indítása az osztállyal:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Milyen gyermekbetegségeken estek már át? - Ki milyen gyakran beteg? - Mit értünk az egészséges táplálkozáson? <p>2. Kiscsoportos munka: plakát készítése kivágott újságképekből! A tabló témája az egészséges táplálkozás propagálása legyen! Írjanak reklámszövegeket ebben a témában, mely felhívja az egészségtelen táplálkozás veszélyeire a figyelmet!</p> <p>3. Kiscsoportos beszámoló</p> <p>4. Közös megbeszélés az osztállyal</p>	<p>testi tulajdonság, lelki tulajdonság, szükséglet, fejlődés, egészség, betegség</p>

18.	11. A lélek egészsége	<p>1. Beszélgetés indítása az osztállyal: Milyen a jó és milyen a rossz lelkiállapot? Milyen lehet a lélek, amikor sérült vagy beteg? Milyen jelei vannak ennek? Hogyan őrizhetjük meg a lelki egészségünket? Lehet-e beteg lélek ép testben, és beteg vagy fogyatékossgal élő testben ép lélek? Mi minden befolyásolhatja ezt?</p> <p>2. Játék (tankönyv 33. oldal 1. feladat)</p> <p>3. Székek körben. A tanár egyesével felteszi a kérdést (elindítja a mondatot), a tanulók körben ülve egyesével válaszolnak: Tanár: Gondold át, és válaszolj a következő pozitívan megválaszolható kérdésekre!</p> <p>a) Mi minden jó történt velem az elmúlt hetekben? b) Szerencsés embernek tarthatom magam, mert.. c) Mi szépet látok, tapasztalok magam körül (itt és most)? d) Ebben az évben még sok minden jóra számíthatok, például...</p>	lelki tulajdonság, szükséglet, fejlődés, egészség, elfogadás, szeretet, fájdalom, összetartás
------------	------------------------------	--	---

Témák órákra bontása	Az óra témája (tankönyvi lecke) vagy funkciója	Fejlesztendő terület (Tevékenység)	Ismeretanyag
19.	12. Hol lakik a lelkiismeret?	<p>1. Beszélgetés indítása az osztállyal: Mi minden hat a döntéseinkre? Mi a lelkiismeret, és miből érezzük a jelenlétét? Hogyan hat a tetteinkre? Mi történik, amikor hallgatunk rá, és mi történik, amikor nem?</p> <p>2. Kiscsoportos munka: megállapodás a kiscsoport szabályaiban. Véleménykülönbségeket hogyan oldják meg?</p> <p>3. Kiscsoportos beszámoló</p> <p>4. Közös megbeszélés az osztállyal</p>	lelki tulajdonság, lelkiismeret, szándék, döntés, vétség, bűn, megbocsátás, jóvátétel, felelősség

20.			
21.	<p>13. Kik a különleges emberek?</p>	<p>1. Beszélgetés az osztállyal: Milyen képessége hiányozhat annak, aki valamilyen téren fogyatékos? Vannak-e olyan speciális képességeik a fogyatékkal élőknek, amelyekben ügyesebbek másoknál? Mi a különbség a fogyatékos és a betegség között? Hogyan alakulhat ki ilyen állapot? Miben és hogyan akadályozza a fogyatékkal élő embereket állapotuk a hétköznapi tevékenységekben? Hogyan lehet elhárítani vagy csökkenteni ezeket az akadályokat? Hogyan lehet egy fogyatékkal élő gyereket támogatni az osztályban? Mit tanulhatnak az ép gyerekek fogyatékkal élő társuktól? Élhetnek-e teljes értékű életet a fogyatékos emberek?</p> <p>2. Gyakorlat (Tankönyv 36. oldal: csoportmunkás 1-4. feladat)</p> <p>3. Szituációs játék: Új osztálytárs érkezik: egy kerekese székű kislány. Játsszák el, hogy előtte milyen kérdések hangzanak el az osztályban a gyerekek között, a tanár felé. Kérdezzék egymást, mit gondolnak, milyen ez a kislány? Mit tudtok majd együtt játszani? Okozhat-e problémát, hogy ő nem tud járni? Járhat-e ez lemondással számotokra és számára? Egy gyerek játssza el a kislány szerepét, a többiek kérdezzék őt.</p> <p>4. Beszéljék meg a szituációs játék során keletkezett érzéseket. Voltak-e félelmeik? Őszintén tudtak-e kérdezni?</p> <p>5. Ha van rá lehetőség, próbálják ki a kerekese székűt, hogyan lehet vele közlekedni az iskolában.</p>	<p>testi tulajdonság, szükséglet, fejlődés, egészség, betegség, fogyatékos, befogadás, elfogadás, szándék, döntés, tisztelet, beilleszkedés, kirekesztés, kisebbség, társadalom, egyenlőség, egyenlőtlenség</p>

Témák órákra bontása	Az óra témája (tankönyvi lecke) vagy funkciója	Fejlesztendő terület (Tevékenység)
22.	Összefoglalás	<p>1. Kiscsoportos munka: Mindegyik kiscsoport kiválaszt az „Egészséges élet” - témakörben feldolgozott témák közül egyet vagy kettőt, azt feldolgozza, s bemutatja a többieknek.</p> <p>Választható témák:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Az emberi élet lépcsőin - Barátságban az állatokkal - Érezd magad jól a bőrödben! - A lélek egészsége - Hol lakik a lelkiismeret? - Kik a különleges emberek? <p>(Lehetőleg mindegyik kiscsoport más témát válasszon)</p> <p>2. Kiscsoportos beszámoló/bemutatók</p> <p>3. Közös értékelés az osztállyal</p>

Témák órákra bontása	Az óra témája (tankönyvi lecke) vagy funkciója	Fejlesztendő terület (Tevékenység)	Ismeretanyag
III. Közösségben			
<p>Célok:</p> <p>1. Fejlesztés: Az osztály szervezetének fejlesztése, változatos munkaformák, tevékenységformák használatával, kooperatív kiscsoportok működtetésével a tanulók éljék át, tapasztalják meg a közösséghez való tartozás élményét, az együttműködésre alapozó tanulást. S ez által fejlődjön személyes felelősségérzetük, szociális érzékenységük.</p> <p>2. Ismeretanyag tudatosítása. A saját kapcsolati háló szervezetének tudatosítása. Annak megéreztetése, hogy az őszinte baráti kapcsolatok fontos szerepet játszanak az ember életében. Olyan kommunikációs technikák megismertetése, amelyek segíthetnek a barátság ápolásában és az esetleges konfliktusok feloldásában. A csoporttagok közötti összetartozás érzését kiváltó legfontosabb tényezők tudatosítása. A csoporton belüli konfliktuskezelés és kárenyhítés néhány technikájának gyakorlati megismertetése.</p>			
23.	14. A közösség nagy köre: nemzetünk, hazánk	<p>1. Beszélgetés az osztállyal: magyarok „itt”, a nagyvilágban, s a környező országokban</p> <ul style="list-style-type: none"> - Mely országokban élnek nagyobb számban magyarok? - Mi minden kapcsolja össze a magyarságot, milyen közös tevékenységeink, jeleink, szokásaink és szabályaink vannak? <p>2. Közös munka</p> <p>Gyűjtsük össze, milyen nemzetiségek élnek a mai Magyarország területén. Mit tudunk róluk (kultúrájuk, szokásaik, ...)</p> <p>3. Kiscsoportos munka: Magyarország jelképeinek elkészítése A/3-as lapra</p>	<p>tisztelet, csoport, közösség, összetartás, népcsoport, vallási közösség, vallás, szokás, hagyomány, ünnep, társadalom</p>

24.	15. Az iskola	<ol style="list-style-type: none"> 1. Bevezető játék: „Elmegyek, ha nem kérdeztek!” 2. Vélemények felírása táblára: Amit az iskolában jónak tartanak, s amit rossznak, vagy problémásnak? 3. Vélemények közös megbeszélése az osztállyal 4. Kiscsoportos munka: <ul style="list-style-type: none"> - Amit rossznak, problémásnak tartanak az iskolában, azt hogyan lehetne úgy átalakítani, vagy megszüntetni, hogy ne okozzon nekik problémát (ne legyen rossz). Készítsenek megoldási javaslatokat - Amit jónak tartanak az iskolában, azt hogyan lehetne továbbfejleszteni, hogy még jobb legyen. Készítsenek javaslatokat. 5. Kiscsoportos beszámoló 6. Közös megbeszélés az osztállyal 	szükséglet, barátság, csoport, közösség, szokás
25.	16. Az osztály, ahova járok	<ol style="list-style-type: none"> 1. Egyéni átgondolás: „Mit szeretek ebben az osztályban”; Mit nem szeretek ebben az osztályban”? 2. Kiscsoportos munka: csoportlista készítése: „Mit szeretek ebben az osztályban”; Mit nem szeretek ebben az osztályban”? 3. Csoportlisták kitétele táblára/falra/asztalokra Egymásnak tehetnek fel kérdéseket. 4. Lányok csoportja- Fiúk csoportja: egyéni átgondolás, majd csoportmunka „Mit kedvelnek bennem a fiúk/lányok”; „Mit nem kedvelnek bennem a fiúk/lányok”? Lista készítése a csoportokban. 5. Lista közzététele a másik csoport számára 6. Közös megbeszélés az osztállyal 	szükséglet, befogadás, elfogadás, barát, rokonszenv, ellenszenv, barátság, csoport, közösség, összetartás, beilleszkedés, kirekesztés

29.	19. Összeütközések	<p>1. Egyéni munka: Apró papírcetlikre írják fel, hogy mi okoz nekik örömet, s bánatot az iskolában (minden egyes örömet, vagy bánatot külön cetlikre)! Amelyik örömet, s bánatot megosztanának mással, annak cetlijét ragasszák fel a táblára!</p> <p>2. Készítsenek kiscsoportban konfliktus-listát: - egyénileg gyűjtse mindenki össze, s írja le papírcetlikre, hogy milyen konfliktusai voltak már! - az egyénileg leírt konfliktusokat beszéljék meg kiscsoportban, s ezt követően készítsenek közösen egy konfliktus-listát!</p> <p>Szemponatok:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kivel/kikkel volt összetűzésem - Milyen összetűzésem volt velük? - Mikor történt? <p>Az elkészített konfliktus-listából minden kiscsoport válasszon ki egyet, s dolgozza fel, majd számoljon be róla (vagy mutassa be): - Hogyan oldaná meg az adott konfliktust?</p> <p>3. Közös megbeszélés az osztállyal: helyes és helytelen konfliktusmegoldások</p>	<p>ellenszenv, harag, fájdalom, sértés, megbocsátás, konfliktus, csoport, közösség, kirekesztés, bűn, jóvátétel</p>
Témák órákra bontása	Az óra témája (tankönyvi lecke) vagy funkciója	Fejlesztendő terület (Tevékenység)	Ismeretanyag
30.	20. Helyes – helytelen?	<p>1. Egyéni átgondolás: „Mit tennél az alábbi helyzetekben?” (egymondatos helyzetleírások)</p> <p>2. Az első feladat megbeszélése kiscsoportban. Ezt követően mindegyik kiscsoport választ két helyzetet, s elmondja az osztálynak, hogy mit tenne! (Válaszukat indokolják meg, hogy miért azt tennék!)</p> <p>3. Helyzetfordítás: Most ne azt mondják el, hogy mit tennének, hanem képzeljék magukat annak (azoknak) a helyzetébe, akik ezt tették.</p>	<p>szokás, döntés, őszinteség, hazugság, bűn, megbocsátás, felelősség</p>

		<ul style="list-style-type: none"> - miért teheték? Mi lehet az oka? <p>3. Játsszák el a helyzetet párbeszédben: Szerep:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Aki tette - S akivel ez történik <p>4. Beszéljük meg közösen a tanulságokat az osztállyal!</p>	
31.	21. Mire valók a szabályok?	<p>1. Bevezető beszélgetés: Milyen szabályok vannak az iskolában (az épület, az udvar, a közösségi helyiségek -ebédlő, mosdó- használatára vonatkozóan); az osztályban (teremre és a berendezésre, viselkedésre, tanórákra vonatkozóan); az életben (pl. bizonyos foglalkozásoknál). Miért fontos a szabályok betartása?</p> <p>2. Kiscsoportos munka: Olyan helyzetek gyűjtése, amikor valaki, vagy valakik nem tartották be a szabályokat!</p> <ul style="list-style-type: none"> - mik voltak ezek, s mi lett a következménye? - miért nem tartották be a szabályokat? - ti hogyan oldanátok meg az ilyen helyzeteket? <p>3. Mindegyik kiscsoport játsszon el a gyűjtött helyzetek közül egyet: Először úgy, ahogy megtörtént, majd úgy, ahogyan ők megoldanák a helyzetet!</p>	szükséglet, szándék, döntés, tisztelet, csoport, közösség, vétség, bűn, megbocsátás
32.			
33.	22. Együttműködés társaiddal	<p>1. Játék: Háromfős csoportokban megjelenítendő állat bemutatása (fej, test, farok).</p> <p>2. Játék megbeszélése: Hogyan sikerült az együttműködés:</p> <ul style="list-style-type: none"> - miben állapodtak meg? Mindenki azt, és úgy hajtotta végre, amiben, s ahogyan megegyeztek? <p>3. Hajótörés- gyakorlat (Tankönyv 61. oldal)</p> <p>4. A gyakorlat közös megbeszélése:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Hogyan sikerült megegyezniük? -Milyen, számukra fontos tárgyakról kellett lemondani? <p>5. Kiscsoportos munka: Képzeljék el, éppen most akarnak közösen egy</p>	szükséglet, elfogadás, döntés, barát, barátság, szeretet, tisztelet, megértés, összetartás

		<p>éttermet nyitni. Tervezzék meg 10 perc alatt a szerintük tökéletes éttermi menüt! Miből állna?</p> <p>6. Csoportismertetések (éttermi menü)</p> <p>7. Közös megbeszélés az osztállyal (éttermi menü):</p> <ul style="list-style-type: none"> - Hogyan sikerült megegyezniük a megadott idő alatt? - Hogyan döntötték el a vitás kérdéseket? <p>8. Mi szükséges a hatékony, sikeres együttműködés megvalósulásához? A kiscsoportok írjanak egy- egy szót, vagy egy-egy mondatot külön- külön cetlire, s függesszék ki a táblára, vagy a falra!</p>	
34.	23. Együttműködés felnőttekkel	<p>1. Bevezető beszélgetés: Miben térnek el egymástól a gyerek, a felnőtt és az idős ember szükségletei? Kikkel tartok szorosabb vagy lazább kapcsolatot? Kihez mi fűz, és milyen mélységűek ezek az érzések? Milyen formái vannak a szeretet kimutatásának és a figyelmességnek? Egyenrangú-e mindenki a csoportban, vagy van-e valamilyen különbség a tagok között?</p> <p>2. Kiscsoportos munka: lista készítése azokról az eszközökről, amelyek segíthetnek a felnőttekkel való együttműködésben</p> <p>3. Csoportbeszámoló</p> <p>4. Közös megbeszélés az osztállyal</p>	szükséglet, elfogadás, döntés, szeretet, tisztelet, megértés, összetartás, konfliktus, felelősség
Témák órákra bontása	Az óra témája (tankönyvi lecke) vagy funkciója	Fejlesztendő terület (Tevékenység)	
35.	Összefoglalás	<p>1. Kiscsoportos munka: Mindegyik kiscsoport kiválaszt a „Közösségben”- témakörben feldolgozott témák közül kettőt, azt feldolgozza, s bemutatja a többieknek. Választható témák:</p> <ul style="list-style-type: none"> - A közösség nagy köre: nemzetünk - Az iskola 	

	<ul style="list-style-type: none"> - Az osztály, ahova járok - Kapcsolataim, köreim- I. - Kapcsolataim, köreim- II. - Összeütközések - Helyes- helytelen? - Mire valók a szabályok? - Együtműködés társaiddal - Együtműködés felnőttekkel <p>(Lehetőleg mindegyik kiscsoport más témát válasszon)</p> <p>2. Kiscsoportos beszámoló/bemutatók</p> <p>3. Közös értékelés az osztállyal</p>
36.	Év végi összefoglalás, értékelés

Az „Erkölcstan 5. osztályos tankönyvben található egyes leckék jóval több kérdést, feladatot, szöveget tartalmaznak, mint amennyi idő van adva a feldolgozásukhoz. Ezért a pedagógus felelőssége, hogy ebből mit és hogyan dolgoz fel, természetesen szem előtt tartva a kerettantervet, amely alapja, kiinduló pontja a pedagógus általi feladat, kérdés, szöveg-szelektáláshoz.

A leckék(témák) tanulási sorrendjét a csoportdinamikai törvényszerűségeket figyelembe véve építettük fel. Ennek az a célja, hogy először kialakítsuk a gyermekek között a bizalmas párbeszédre alkalmas kisközösségeket, hogy – ha még nem volt ilyen élményük – megélhessék a pozitív kapcsolatok élményét, illetve megtapasztalhassák a jól működő, egymást támogató közösség erejét. Ahhoz, hogy ezt minél többen megkapják, a tanév első harmadában (a folyamatok felépítése, a megtárgyalt témák, a munkaformák stb. által) ehhez konkrét segítséget, tapasztalati és gondolati tartalmakat kínálunk. A már (optimális esetben) jól működő, a konfliktusos szakaszon túljutó osztályokban kezdjük meg az intimebb, bizalmasabb témák megtárgyalását (pl.: lelkiismeret), amely egy kevésbé (közösséggé) érett osztályban igen nehezen volna őszintén feldolgozható. A harmadik részben térhetünk rá a szélesebb közösségek működésének megtapasztaltatásához és megértésének segítéséhez.

A témák feldolgozása

A tankönyvben tervezett **program elsajátítását** – a ma már világméretben elfogadott, és Magyarországon is terjedőben lévő - **kooperatív tanulásra építettük**. Mindazonáltal tisztában vagyunk azzal, hogy – a széles körben hozzáférhető szakirodalom ellenére sem - ismeri és használja ki minden pedagógus a módszertanban rejlő lehetőségeket. Ugyan ez a segédlet sem terjedelmében, sem konkrétságában nem alkalmas arra, hogy részletesen bemutassa a kooperatív tanulás módszereit és eljárásait, röviden összefoglaljuk a nélkülözhetetlen tudnivalókat.

Az idő tervezése

Az iskolák helyi lehetőségeikhez, adottságaikhoz mérten heti 1 órában, vagy tömbösítetten szervezhetik meg az erkölcstan órákat (pl. dupla órákkal). A másfél órás időtartam (dupla óra) például több lehetőséget enged az elmélyülésre, és a folyamatok befejezésére, amint az órák javasolt felépítéséből látjuk. Hátránya, hogy tömbösítés esetén nem heti rendszerességűek lesznek az erkölcstan órák (illetve nem töltik ki a tanév összes hetét egy-egy foglalkozással)

Javasoljuk az órán befejezetlen témák otthoni, kiscsoportos folytatását, amely külön lehetőséget nyújt a társas kapcsolatok fejlesztésére.

Az egyes órák javasolt felépítése szimpla és dupla órák esetén

	Folyamat	Szimpla óra (perc)	Dupla óra (perc)
1	Kapcsolatfelvétel, szervezési feladatok, házi feladat ellenőrzése, az új téma bevezetése	10-15	10-15
2	Egyéni, majd páros vagy kiscsoportos feladatok	10-15	30-45

3	Csoport beszámoló, közös frontális megbeszélés, feldolgozás, összegzés	10-15	20-30
4	Új téma bevezetése, a kapcsolódó házi feladat kiadása	3-4	5-10

Az órák vezetésében arra törekedjünk, hogy **a diákok teljes biztonságban érezhessék magukat!** Még véletlenül se fordulhasson elő olyan esemény, szándék, félreértés, hiba, stb. hogy bármelyik tanuló ki legyen szolgáltatva társának, vagy olyan élményt kényszerüljön átélni, ami a számára feldolgozhatatlan konfliktushoz vagy traumához vezessen. Ezt a tanár személyes felelősségének tartjuk, de egyben ez a szakmai hozzáértés mutatója.

Módszertani javaslatok

A tanítási program több szinten van átgondolva és megszerkesztve. Egy-egy témakört egy rövid gondolatsor vezet be, amely orientálja a diákokat és a pedagógusokat egyaránt. Segít abban, hogy a témához fűződő korábbi tapasztalatokat összegyűjtsük, értelmezzük, hogy az újonnan megtanulandó ismereteket legyen milyen élményanyaghoz kötniük. Ezt követően, az órák többségében

- (1) az egyéni átgondolást segítő feladatokat látunk, amit
- (2) párban vagy csoportban végzendő feladatok követnek, végül
- (3) a csoportok beszámolójához, a frontális összegzéshez-értékeléshez adunk támpontokat. (ez lehet dramatikus játék és beszélgetés stb.)

A témák gondolatmenete egymásra épül és (az idő korlátokat figyelembe véve), az átfogó szemlélettől a gyakorlati technikák kivitelezéséig tartalmaz kapaszkodókat, amelyek a személyközi kapcsolatok javítását, a kommunikációt, csoportok integrálódását, a belső személyes fejlődést és a szélesebb társadalmi beilleszkedést támogatják.

A csoportépítés élménybázisának a megteremtése jelentős mértékben növelheti a program hatékonyságát. A diákok ugyanis nem csak szépirodalmi történetekről, kitalált helyzetekről alkothatnak „sterilizált” véleményeket, amelyekhez adott esetben kevés közül lehet, hanem menet közben, saját problémáikat, eseteiket dolgozhatják fel.

Az anyag nem tekinthető „véglegesnek”. Egyrészt azért, mert az anyag egészében most kerül először tesztelésre (csak részeiben vannak hozzá tapasztalatok), másrészt azért, mert minden csoport egyedi összetételű, és sajátos társadalmi háttérrel, személyi összetétellel rendelkezik. A sikeres megvalósításhoz figyelembe kell venni a létszámot, az életkori sajátosságokat, a nemek arányát, az osztályok előéletét, a pedagógus felkészültségét stb., vagyis egyedi adaptációkat kell végezni minden esetben.

Erkölcstan tantárgy bevezetése az 5. évfolyam elején

Az „Egyedül nem megy” lecke, mint téma, jó alkalmat biztosít a tantárgy bevezetésére

1. Technikai feltételek előkészítése

A terem berendezése az első órára vagy egy kör, vagy félkörös ülésrend legyen. Asztalokra – az elején – nincs szükség, tegyük a székek mögé.

Ez az elrendezés egyfelől szokatlan, emiatt jól bevezeti a tantárgyat, és felhívja a figyelmet a szokatlan tartalomra, másrészt fellazítja az addig berögzült kapcsolatokat, és lehetőséget ad az átrendeződésre, harmadrészt integrálja a közösséget, egymás arcát látva nyitottabbá válik a csoport. Ebben a helyzetben hangozhat el a tanár bemutatkozása, céljai, év eleji bevezetője, veheti föl a kapcsolatot a diákokkal³.

2. Tartalmi bevezetés⁴

A tanár a helyzet értelmezésével, „gondolatolvasással” segíthet a résztvevőknek abban, hogy minél hamarabb föloldódjanak a helyzetben, és megtalálják biztonságérzetük alapjait. Az alábbi bevezető gondolatok alkalmasint jól jöhetnek ennek elősegítésére.

- Egy ilyen szokatlan helyzetben a várakozás és a kíváncsiság mellett az ismeretlen helyzetekben gyakran előforduló óvatosság és bizonytalanság jellemzi az embert.
- Szeretnénk időnként hasznosan eltöltve tanulni, miközben a biztonságérzetünk megőrzésére is törekszünk.
- Ez így is van rendjén. Kíváncsian várjuk tehát, hogy milyen lesz a tanár? Meg tudunk-e bízni benne?
- Milyenek lesznek a társaink, akiket eddig ilyen módon csak részben, vagy még biztosan nem ismertünk...
- Hogy tudunk majd együttműködni? Stb.
- Ez az óra más lesz, mint a többiek. Itt magunkról és egymásról fogunk tanulni. Jobban megismerjük egymást, és kialakíthatunk akár egy jó osztályközösséget is, miközben megtanulunk néhány fontos dolgot önmagunkról, társainkról, csoportjainkról, a társadalmi együttélés szabályairól.... Stb.

Néhány példa, ötlet a folyamat további alakításához:

- Dupla órás foglalkozáson akár megállapodásokat köthetünk a résztvevőkkel. Olyan szabályokat beszélhetünk meg, amit mindenki el tud fogadni, és ezáltal erősíti a bizalmat, közös kapaszkodókat nyújt egymás felé. Az első sikeres megállapodások a bizalom alapkövei, amelyek a tagok gyorsabb megnyílását és a csoportdinamika beindulását segítik. Ilyen szabály lehet pl. a titoktartás: amit a páromnak mondok el, az köztünk marad, amit kiscsoportban, azt senki nem adja tovább. Ezt könnyen megígérheti mindenki.
- Másik ilyen szabály lehet az aktivitás: részt veszünk minden közös akcióban, játékban, stb. Az aktív részvétel szabályában történt megállapodások után tegyük föl a kérdést: „Akár most itt el is kezdhethetünk aktívan részt venni a folyamatban? Hiszen már eddig is túl sokat beszéltem!” A résztvevők rábólintása után, tisztelettel megkérünk mindenkit, tegye le, ami a kezébe van és álljon föl. ...

³ Fölhívjuk a figyelmet, hogy „A körben mindenkit meghallgatunk” technika időben csak akkor gazdaságos, ha kis létszámú (max. 15 fő) osztályról van szó.

⁴ A folyamatot a „Hat lépésű HKT csoportalkotás” alapján mutatjuk be (bővebben: dr. Benda József: Örömmel tanulni, www.hktprogram.hu)

Ez az egyik legnehezebb pillanat. Már kezdenek hozzá szokni ahhoz, hogy „hallgatók”, kényelmesen ülnek, kellemetlen és szokásos a bevezetésen túl vannak, lehet(ne) lazítani. Mások esetleg ugrásra készen állnak: mikor történik már valami? Az előbbieket kicsit megijednek, „mi lesz itt?”, az utóbbiak már fel is pattannak

Ha szimpla órát tartunk, az időigényes részeket rövidre kell fogjuk, és rögtön a körbe állással kezdjük a folyamatot.

Ezeknek a látszólag esetleg fölöslegesnek tűnő lépéseknek nagy jelentősége van a diákok magabiztosságának növelése, és kapcsolatuktól való esetleges félelmek leküzdése érdekében.

...Körben állva várakozással és zavartan néznek a tanárra. Ekkor megvárjuk, amíg elcsendesedik a csoport, és megszólalunk: „Köszönöm az együttműködést. Úgy látom, mi nagyon jól fogunk tudni dolgozni, játszani, mert azonnal értjük egymást! Akkor most egy „nonverbális” játékos gyakorlatot szeretnék bemutatni nektek. Ez azt jelenti, hogy nem szabad a gyakorlat közben beszélni, mert csak akkor értjük meg a lényegét.

Amikor egy ismeretlen társaságba kerülünk, vagy akár már ismerjük is egymást, és így körbe állunk, kicsit zavarban érezzük magunkat. Igaz? Ez teljesen rendben van. Nem tudjuk mi fog történni, és az ember ilyenkor elbizonytalanodik. Gyorsan valami biztos pontot keres, egy ismerőst, egy széket, egy távoli kilátást, hogy ezzel zavartságát elfeledje. Lopva szemléljük, nézegetjük, mustráljuk közben egymást, a szemünk sarkából.

Ez a gyakorlat lehetőséget nyújt arra, hogy ezt ne kelljen titokban tenni. Tehát most bátran mustráljuk egymást! Lépegetünk el egymás mellett, keresztbe-kasul, és vizsgáljuk meg, ki van itt. Érezzük, hogy ki mennyire vonz, mennyire enged közel magához, mennyire szimpatikus. Váltsunk néma pillantásokat mindenkivel legalább egyszer.”

Ez a második nehéz pillanat. Bízgatás, példamutatás szükséges lehet, mert zavarban van mindenki. Nevetgélés közben lassan megindul a folyamat, amit többször kell csendesítéssel mederben tartani.

3. Párok kialakítása

Amikor már úgy tűnik, egyszer körbe jártak, a következő instrukciót adjuk: „Köszönöm szépen, úgy tűnik már váltottunk mindenkivel egy pillantást, és már talán azt is megéreztük, kivel szeretnénk ma együtt dolgozni. Ezért azt kérném, válasszon magának mindenki egy párt. Aki megtalálta, az üljön le a párjával együtt.”

Fontos! Ez a rész nagy tapintatot és érzékeny odafigyelést igényel a pedagógus részéről, mert sokakban idézhet fel kudarcokat és félelmeket. Ezeket azonnal oldani kell, és segítséget nyújtani a tétovázó és befelé forduló gyermekeknek.

Előfordulhat, hogy a párválasztás nem megy simán, és egyeseket senki nem akar választani, vagy talán hármásokat akarnak kialakítani.

Ha valakit nem választanak, akkor hangosan meg kell jegyezni: „mindenkinek lesz párja!” „senki nem marad egyedül!” „nem életre szóló kapcsolatot kötünk, csak beszélgetünk kicsit” stb. Biztosítani kell mindenkit arról, hogy lesz kivel dolgoznia, de nem szabad kivárni, amíg sértődések és megbántódások keletkeznek, segítenünk kell a gyermekeknek párt találni. Ha gúnyolódás történik, vagy beszélnek valakinek, azonnal le kell állítani!

A hármásokat csak akkor engedhetjük, ha az osztály páratlan számú.

A párok leültetése – ha páratlanul vannak – a végén egy hármassal történik.

4. A lecke (téma: „Egyedül nem megy”) feladatainak, kérdéseinek feldolgozása

A diákokat leültetjük egymással szemben, kényelmes távolságra. Ezt követően:

„Köszönöm szépen! Ez nagyon simán ment! Most azt szeretném kérni, hogy ismét önmagára figyeljen mindenki egy kicsit. Helyezkedjen el kényelmesen, tegye talpát a földre és egy fix pontot keresve a mennyezeten, vagy akár lehunyva a szemét gondoljon végig néhány dolgot, amit föl fogok sorolni...”

Itt kezdjük el a könyvben is szereplő kérdéseket felsorolni lassan, érthetően, elég időt hagyva ahhoz, hogy valóban végig gondolja mindenki a kérdéseket teljes mélységben. Az idő megsaccolásához a legjobb vezető, ha nézzük az arcokat. Látszik, ahogy befejeződik a gondolat az arcokon.

- **Milyen kellemes élményeim voltak az elmúlt napokban?**
- **Mi az, amit nagyon szerettek és tudok csinálni?**
- **Miben szeretnék fejlődni, mit szeretnék tanulni ebből a tárgyból?**
- **Milyen segítségre volna szükségem?**

Amikor befejezték az egyéni átgondolást, megkérjük őket, hogy beszéljék meg a párjukkal a témaköröket.

Beszéld meg a pároddal az alábbi kérdéseket!

- **Mi az, amit szeretsz és tudsz csinálni? Miben vagy sikeres?**
- **Miben szeretnél változni, fejlődni?**
- **Milyen segítségre volna szükséged?**

„Köszönöm szépen! Látom, most már mindenki jobban érzi magát. Nagyszerű! Akkor ismét egy nonverbális gyakorlatot fogunk végezni. Kérem, álljatok föl ismét! A párokat arra szeretném kérni, hogy egymást valahogy érintve (kéz a kézben, karba fonva stb.) jelezzék az össze tartozásukat, és induljanak el – az előzőekhez hasonlóan – ismét körbe, és szavak nélkül egyezzenek meg, hogy melyik párral szeretnék tovább folytatni a beszélgetést. (A nevetgélés, hangoskodás ismét csitítást indukál) Amikor megtalálták, üljenek le ismét.”

5. Kiscsoportok kialakítása

A párok egyesülése, a kiscsoportok kialakítása az osztályon belül úgy történjen, hogy lehetőleg 4 fősek legyenek, ha páratlan a létszám, akkor 5 fős is lehet. Ennél nagyobb létszámú csoport kialakítását semmilyen indokkal ne engedjünk.

A kiscsoportokat úgy ültessük le, hogy (a csoporton kívül) ne hallják egymást. Amikor elhelyezkedtek: „Köszönöm szépen, ez is gyorsan ment, most azt szeretném kérni, hogy a párok, a kérdések alapján legyenek szívesek egymást bemutatni a csoportban. Vagyis mindenki a párjáról beszéljen, ne önmagáról. Ezzel kicsit teszteljük magunkat, mennyire figyeltünk egymásra, mit tudtunk meg a párunkról.”

FigyeljeteK arra, hogy jó érzéseket okozzatok a párodnak! (ahol hárman voltatok, ott is egymást mutassátok be)

- **Mit szeret csinálni és miben sikeres a párom?**
- **Mi a fontos a számára, miben szeretne fejlődni?**

Amikor mindenkit megismertetek:

- **Keressétek meg, mi a közös a csoportotokban!**
- **Válasszatok csoport nevet és jelmondatot!**
- **Gyűjtsétek össze, mit vártok a tantárgytól!**

Amikor a csoportokban a feladatok megbeszélték, az osztály előtt, a táblán összesítsük, hogy mit vár el az osztály a tantárgytól!

Kiscsoportok állandósága/ változtatása

A bevezető foglalkozáson/foglalkozásokon létrejött kiscsoportokat *lehetőség szerint* a további órákon is változatlanul őrizzük meg. (lásd kislexikon: a csoportok fejlődése). Ne cserélgessük a személyeket, mert rombolja a kialakulóban lévő kapcsolatokat, és lefékezi a csoportok fejlődését. Ha a diákok szeretnének változtatni az eredeti csoportokon, azzal a feltétellel kell megengedni, ha (1) megindokolják miért, és (2) át tudják úgy alakítani a csoportokat, hogy a létszám továbbra is 3-4-5 fő legyen csoportonként, és azzal minden érintett egyet értsen.

Az Erkölcstan tantárgy zárása 5. évfolyam végén

Javasoljuk a tantárgy zárását projektjellegűen megvalósítani.

A feladat az, hogy kiscsoportos bemutató előadások jöjjenek létre az éves munkájuk összefoglalásaként.

Lépései:

1. A tanár határozza meg a projekt időtartamát.
2. Ismertesse a tanulókkal, hogy az év során tanultakat fogják feldolgozni kiscsoportokban, önálló munkával (ha szükséges, tanári segítséggel).
3. A tanár ismertesse a kötött (tankönyvi) témaköröket a tanulókkal:
  - Személyes kapcsolataim
  - Egészséges élet
  - Közösségben
4. A kiscsoportok döntsék el, hogy melyik témakörrel szeretnének foglalkozni. Ezt követően a kiscsoportok a témakörön belül válasszanak maguknak altémát, amit feldolgoznak. Ebben segít a tankönyv leckerrendszere, de választhatnak olyan címet (altémát) is, amelyet ők találnak ki (tehát nem lecker cím, ám kapcsolódik a témakörhöz). A tanár ügyeljen arra, hogy a kiscsoportok valóban érdeklődésüknek megfelelően válasszanak ki egy adott altémát.

5. A kiscsoportok a kiválasztott témák alapján állapítsák meg a céljaikat, a követendő eljárásokat és feladatokat, mindezt a tanárral megbeszélve. Eközben a következő négy kérdésnek van központi szerepe: Mit akarunk bemutatni? Hogyan tudjuk ezt megmutatni? Ehhez milyen forrásokra van szükségünk? Mi legyen a munka végterméke?

6. A tanulók önállóan hajtsák végre a tervet. Tevékenységük során iskolán belüli és kívüli információforrást/személyeket is igénybe vehetnek (Pl. egészséges étellel kapcsolatos ismeretségi körbe tartozó egészségügyi dolgozó bevonása előadás tartásába, vagy egészséges táplálkozás bemutatásához ételt készítő szülő, nagyszülő bevonása. Szerepe lehet a technológiai segédeszközök, úgymint diák, videofilmek és számítógépes adatállományok -cd-rom, internetes anyagok- felhasználásának is. Stb.)

7. Ezek után a kiscsoportok elemzik, értékelik és integrálják a gyűjtött „anyagokat”, a rendelkezésükre álló információkat, lehetőségeket. Az eredményeket jelentésbe foglalják, melynek végső célja, hogy az egész osztály előtt majd bemutassák a témát.

8. Ez után következik a saját munka bemutatása a többi csoportnak, hogy szélesebb áttekintést kapjanak a témáról, mint egészről. A bemutató előadásokat a tanár koordinálja.

9. Végül, a tanulók és a tanár közösen értékeljék a munka eredményét. Eközben értékelhetik a csoport illetve az egyes csoporttagok teljesítményét. A csoportban lejátszódott folyamatok és az egyéni munka értékelésének fontos szempontjai, többek között, mennyire volt önálló a munkavégzés, mennyire fejtették ki szabadon a véleményüket, az együttműködés foka, saját ötletek, önbizalom, a bírálat feldolgozása, dominancia, vitakészség, megalapozott ítéletalkotás és kitartás. Ezt a listát természetesen, az érintettekkel folytatott megbeszélés alapján még tetszés szerint lehet bővíteni.

További javaslatok:

- A tanár egész idő alatt kísérje figyelemmel a csoportmunkát, és ha szükséges, avatkozzon be. Amennyiben szükséges, vezessen be viselkedési szabályokat!
- Javasoljuk, hogy a tanár a végső bemutatók előtt hívja össze az érintetteket, és beszéljék meg, hogy az egyes csoportok bemutatójának formája mi legyen (kiállítás, képek, előadás, jelenet, stb.).

Csoportos projekt haszna:

A tanulók a csoportos projektekben elsajátíthatják és gyakorolhatják a team-ekben való együttműködést. A csoportos projektek révén történő oktatás az együttműködő tanulás legnyitottabb, ugyanakkor legösszetettebb formája. Előfeltétele, hogy a tanulóknak legyenek már tapasztalataik az együttműködésről (pl. az erkölcsstanórákon a tanév során alkalmazott kiscsoportos tanulás más formái révén), mert csak így tudják sikeresen megvalósítani a projektet. A tanulók képesek kell, hogy legyenek a kis csoportokban önállóan dolgozni, megfogalmazni az ötleteiket, képesek kell, hogy legyenek a tervezésre, a feladatok elosztására, az összegyűjtött információ közös elemzésére és integrálására és végül arra, hogy eredményeiket a többiek előtt ismertessék. Az ilyen típusú feladatban nagy szerepe van a tanulók kommunikációs készségeinek, ugyanakkor ez a fajta munka erősen fejleszti is azokat.

Csoportnagyság a csoportos projektekben:

A projekt elkészítésében 3-6 fős tanulócsoportok vegyenek részt. Mivel a csoportoknak lehetőség szerint önállóan kell dolgozniuk, háromnál kevesebb résztvevő rendszerint nem elegendő ahhoz, hogy egyenletesen lehessen elosztani a munkát. A hat főnél nagyobb csoportok esetén fennáll annak a veszélye, hogy a munka áttekinthetetlenül válik, és elvesznek az összefüggések.

Csoportszervezés a csoportos projektekben:

A projektet a tanév során állandósult kiscsoportok is megvalósíthatják, de létrejöhet alkalmi szerveződés is a projekt megvalósítására. Ebben az esetben a tanulók maguk szervezzék meg az egyes feladatokra (maguk által választott témafeldolgozásra) koncentrált kiscsoportjaikat.

A tankönyvi leckék csoportos feldolgozásához használható módszerek, technikák (válogatásra)

1. Az információ- megosztás módszerei

1.1. Csoporttagok közti információ- megosztás

Szóforgó

A szóforgó a kerekasztal szóbeli megfelelője: a tanulók körben ülnek/ állnak, s egymás után mondják el közléseiket, válaszaikat, de nem jegyzik le őket.

Páros szóforgó: kiscsoporton belül párban, majd a csoporton belüli párokkal közösen megbeszélnek.

Csoportinterjú:

Minden csoporttag meghatározott ideig kérdéseket tesz fel a csoport minden egyes tagjának.

Háromlépcsős interjú

- Az 1. lépésben a tanulók párokat alkotnak. A pár egyik tagja kérdez, a másik válaszol.
- A 2. lépésben szerepet cserélnek
- A 3. lépésben minden csoporttag a szóforgó szabályai szerint osztja meg a csoporttal azt, amit tanult.

Használata ajánlott: a foglalkozások bevezetésére, s foglalkozások lezárására

1.2. Csoportok közti információ- megosztás

1.2.1. Hagyományos csoportbeszámoló

A csoportok kiállnak a többiek elé, s szabályrendszer alapján, meghatározott idő alatt beszámolnak az elvégzett munkáról.

1.2.2. Többen a táblánál

Minden csoportból választunk egy tanulót, kimegy a táblához és felírja csoportja gondolatait. Különböző csoportok tagjai egyszerre írnak a táblára.

1.2.3. Információ- megosztás indigóval

A csoportok válaszaik lejegyzésekor indigót használnak, így egyszerre több példányt készítenek, amelyeket odaadjuk a többi csoportnak tanulmányozásra.

1.2.4. Képtár

A csoportok munkáit a falra tesszük, vagy az asztalon hagyjuk, s a csoportok körbejárják a termet, s megnézik a többiek munkáit

1.2.5. Csoporttúra

A csoportok egymás munkáival úgy ismerkednek meg, hogy a csoport három tagja átül a szomszéd csoport asztalához, az egyik csoporttag azonban marad, hogy fogadja egy másik csoport három tagját, s magyarázatokat fűzzen saját csoportja munkájához. Minden tanuló három másik csoport munkáját látja, és egyszer saját csoportjának munkáját kell elmagyaráznia.

Amikor a csoportok újra összeülnek, megbeszélnek a tapasztalatokat, s felhasználják saját munkájuk továbbfejlesztéséhez.

A csoporttúra más változataiban pl. egy megy, három marad, vagy kettő megy, kettő marad.

1.2.6. Beszámoló forgóban

Tananyagegységek végén nagyobb papírlapokat teszünk ki a falra, amelyeknek a tetejére a tananyaggal kapcsolatban felmerült témát írunk fel.

Minden csoportnak kell legyen ilyen papírja. Lehet négy különböző téma, de lehet egy téma többször is.

A csoportok más- más színű tollal írnak.

- A csoporttagok odaállnak saját papírjuk elé, és egy-két perc alatt le kell írniuk a lap tetején szereplő témával kapcsolatban minden információt.

- Ezután a csoportok a tanár felszólítására átlépnek a szomszédos papírlaphoz. Egy- két perc áll rendelkezésükre, hogy átolvassák, amit az előző csoport a lapra írt. Majd ők írják egy perc alatt a papírra saját megjegyzéseiket.

- A csoportok papírlaptól papírlapig vándorolnak.

1.3. Vélemény- vonalak

1.3.1.Csoport- véleményvonalak

Húzzunk egy vonalat, melynek egyik vége a teljes egyetértést, a másik vége pedig teljes elutasítást képvisel. A csoporttagok ennek a vonalnak a mentén helyezik el saját jelüket.

Ezzel a többiek számára láthatóvá válik, hogy az adott kérdésben milyen álláspontot képviselnek.

Lépések:

- Értékítéletet tartalmazó kijelentés
- Állásfoglalás
- Véleménykülönbségek tisztázása (csoportmegbeszélés, háromlépcsős interjú)
- Esetleg új állásfoglalás
- Mögöttes elvek feltárása

1.3.2. Nagycsoport- véleményvonalak

- Értékítéletet tartalmazó kijelentés
- Álláspontok jelölése papíron
- Állásfoglalás: felállnak, s egy képzeletbeli vonal mentén felsorakoznak, aszerint, ahogy a papíron jelölték
- Egyetértő párok: egymás mellett lévők megbeszélnek miért éppen ezt a pozíciót foglalták el.
- Hajlított/ vagy csúsztatott véleményvonal
- Beszélgetés

Hajlított véleményvonal:

Azok a résztvevők, akik az egyetértés oldalán állnak, úgy hajlítják a sort, hogy a legjobban egyetértő a legjobban elutasítóval kerüljön szembe, a második leginkább egyetértő a második leginkább elutasítóval, s így tovább.

Csúsztatott véleményvonal:

Azok a résztvevők, akiknek nincs véleményük, vagy bármelyik megközelítést el tudják fogadni, most azokkal a résztvevőkkel kerülnek szembe, akik a leghatározottabb álláspontot képviselik. (a leginkább elutasítóval és a leginkább egyetértővel szemben)

Változat: Hely kitűzése:

Egy hosszú csíkon (fonalból vagy papírból) gombostűvel kitűzik papírdarabra írt nevüket.

Majd heterogén csoportokban megbeszélik

1.4. A vita

1.4.1. Tartalma, lényege

A vita olyan együttműködésen alapuló tanulási tevékenység, amely kialakítja a tanulóknak a saját álláspont mellett érvelés, a mások álláspontjának figyelmes meghallgatása, a mérlegelés, az empátia képességét. Vita közben fejlődnek az együttműködési készségek, a konszenzusra való hajlam. A vita eleven részvételre és körültekintő gondolkodásra ösztönzi a tanulókat egy ellentmondásos téma több szempontú vizsgálatában.

1.4.2. Célja:

- Ne legyenek győztesek és vesztesek, a cél az, hogy közösen találják meg a probléma kreatív és produktív megoldását.
- A vita témája sem az legyen, hogy kinek van igaza, hanem az, hogy mi a lehetséges megoldás.
- Konstruktív vita legyen. Folyamata:
  - „Állásfoglalás”: a nézőpontok közötti különbségek világossá tétele
  - „Integráció”: a különböző álláspontok új, kreatív perspektívában való integrálása
- Racionális érveket használjanak.

1.4.3. Nagycsoportos vita:

- A csoportokban először egyénileg olvasnak, majd a csoporton belül vitatkoznak egy témáról, amiről eltérőek lehetnek a vélemények.
- A nagycsoport egyik fele olyan szöveget kap, melyben egy adott szempontból világítják meg a kérdést, a másik pedig olyat, amelyik ezzel ellentétes szempontot vesz figyelembe.
- Mindkét csoport azt a feladatot kapja, hogy élje bele magát a szerző álláspontjába, és úgy készüljön fel, hogy ezt az álláspontot érvekkel is alá tudja támasztani.
- Szabályszerű vitát folytat a két csoport egymással, melynek során a kérdéses témát mindkét szempontból megvizsgálják.
- Közben mindkét csoport lehetőséget kap, hogy kifejtse saját álláspontját
- Vitavezető: a tanár. Úgy próbálja meg irányítani, hogy az idő lejárta előtt megpróbáljanak a felmerült ellentmondásra megoldást találni.
- Ugyanezt meg lehet ismételni, de ekkor mindkét csoportnak ellentétes véleményt kell képviselnie, mint eddig.

1.4.4. Kiscsoporton (4 fős) belüli vita:

- Páronként kell előkészíteni egy-egy, a vitában majd felmerülő álláspontot (egyik pár álláspontja másik páréval ellentétes álláspont)
- A 4 fős kiscsoporton belül lefolytatott vita
- A vita második köre: megcserélt álláspontokkal

2. A gondolkodás- fejlesztés módszerei

2.1. Páros megbeszélés

A páros megbeszélés rendszerint bármilyen – alacsony konszenzust igénylő – kérdés kapcsán jobb, mint a csoportmegbeszélés, mivel kétszer annyi aktív részvételt kíván (négyfős csoportokban adott időegységben átlagosan csak egyetlen diák aktív).

2.2. Csoportmegbeszélés

A tanulók száma rendszerint négy.

2.3. Gondolkozz- beszélj meg párban- csoport- tanács- megosztás

- Önálló gondolkodás a felvetett problémán
- Páros megbeszélés
- Kiscsoportos megbeszélés
- Nagycsoportos megbeszélés (ez nem mindig)

2.4. Csoportkonzultáció

Lépései:

- Csoportmunka: egyik tanuló felolvassa az első kérdést, a többiek pedig választ keresnek a kérdésre . Csoportmegbeszélés. (itt még senki sem írhat, tollak letéve))
- Ellenőrzés: A kérdést felolvasó bal oldalán lévő csoporttag ellenőrzi, hogy mindenki számára világos- e a válasz, és mindenki egyet is ért velük.
- Egyéni feljegyzések: Ha a csoportban a választ illetően teljes az egyetértés, akkor mindenki önállóan, saját szavaival megfogalmazva leírja a választ.
- Szerepcseré: A csoport áttér a következő kérdésre. Az, aki az előbb a válaszokat ellenőrizte, most olvasni fog, a balján ülő pedig az ő szerepét veszi át.

2.5. Csoportmegoldások

- Először mindenki leírja saját gondolatait egy adott témáról
- A csoport közös megoldást hoz létre, amely a lényegét ragadja meg

Lépések:

- gondolkodási idő
- páros megbeszélés

- egyéni írás
- forgószínpad: egymás után felolvassák mondataikat anélkül, hogy azokhoz megjegyzéseket fűznének
- csoportmegbeszélés
- közös megegyezés és gondolatmegosztás
- csoportmegbeszélés: csoportmegoldások összehasonlítása: a csoporttagok a többi csoport megoldásainak fényében vitatják meg saját megoldásukat.
- csoportmegbeszélés: együttműködés (Többre volt-e képes a csoport, mint egyes tagjai külön- külön?)

2.6. Négyes ötletelés

Ötletek lejegyzése:

Ha minden egyes ötlet külön papírra kerül, s mindenki számára jól láthatóan az asztalon hever, az nagyban hozzájárul, ahhoz, hogy a csoporttagok építsenek egymás ötleteire, segít az ötletek csoportosításában, s hogy új szempontok szerint rendezzék. Lehet úgy, hogy egy személy írja le az ötleteket, s lehet kerekasztal módszerrel is.

2.7. Csoportosítás

- A négyes ötletelésben felmerülő ötleteket leírják egy-egy külön papírra.
- Az asztalra kihelyezett papírok mindenki számára jól olvashatók
- A kihelyezett papírokon lévő ötletek csoportosítása (pl. 2 csoportba sorolás)
- Bemutatás a többi csoport előtt: milyen szempont szerint csoportosítottak?

2.8. Kérdező módszer

- Kérdező és válaszkártyák használata párban és kiscsoportban

2.9. Strukturált rendezés

A csoportosítási szempontokat előre közöljük, majd ezt a rendszert használva kell elhelyezniük az elemeket.

Pl.:

Csoport- szóháló:

A szóháló, jelentés-térkép, halmaz, láncolat, a „pókháló” és a fogalomháló- a fogalmak kialakításának és fejlesztésének eszközei.

- A csoport minden tagjának legyen saját tolla, olyan színű, amilyen csak neki van a csoportban.
  - Ezután adjunk a csoportoknak egy-egy csomagolópapírt.
  - Kérjük meg a csoportokat, hogy a papír közepére egy kisebb téglalapba írják fel a témát, majd egy ovális formába, többfordulós *kerekasztal* során, írjanak köré ehhez kapcsolódó kulcsfogalmakat.
- Ezután engedjük, hogy mindenki szabadon ír hasson a papírra további kulcsfogalmakat és azokhoz tartozó elemeket.

Ha egy csoport hálójának minden részén fel-felbukkan mind a négy szín, biztosra vehetjük, hogy olyan csoporttal van dolgunk, amelynek tagjai egymás ötleteire építenek.

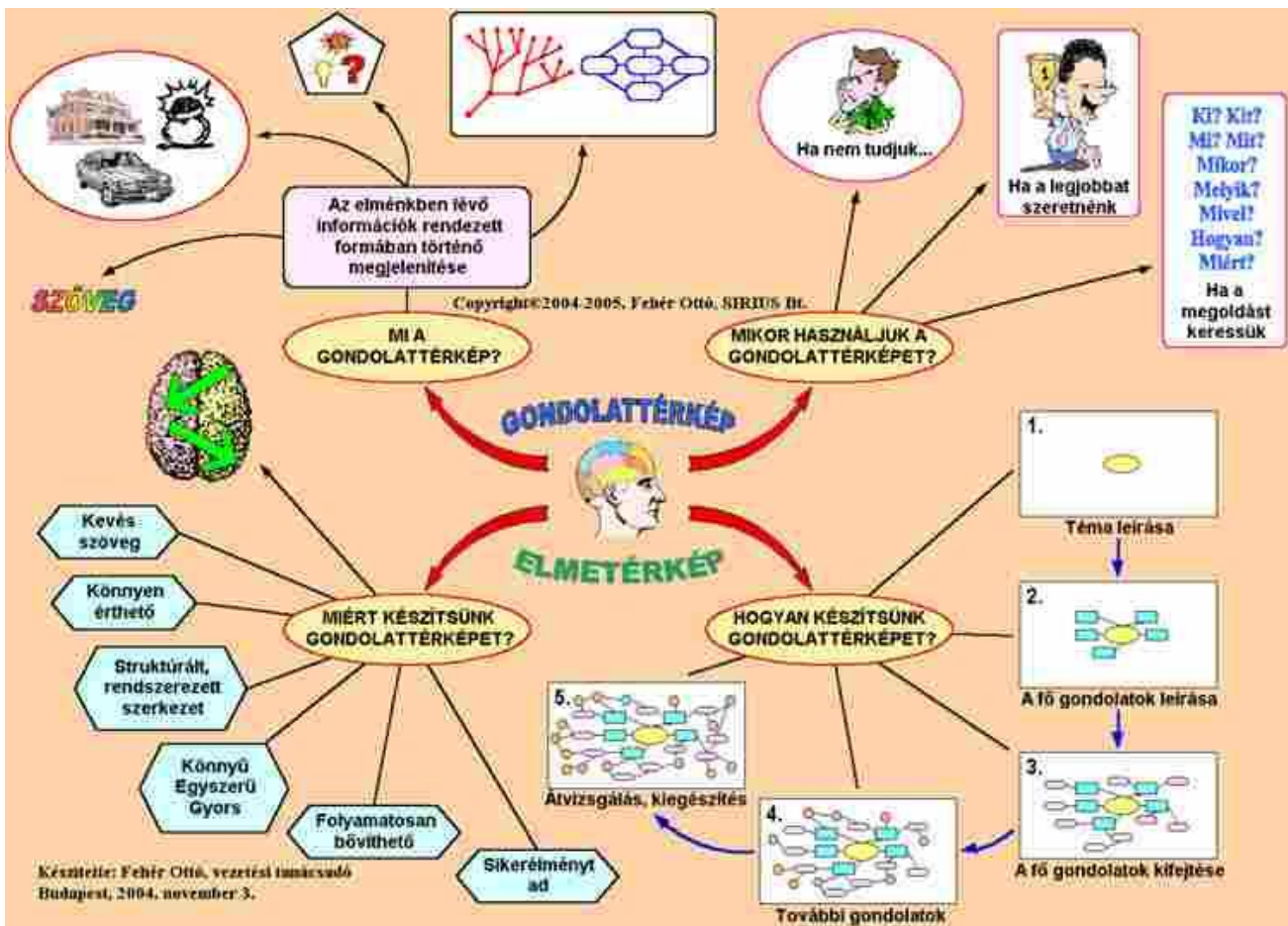
Az elkészült szóhálóról a csoporton belüli kognitív típusok is szépen leolvashatók (viszonyító – globális- analitikus gondolkodók, stb)

Fogalomtérkép:

Fogalmak, kifejezések kigyűjtése egy papírra: Fogalomtérkép készítése.
 Fogalomtérkép: vonalakkal, nyilakkal összekapcsoljuk a fogalmakat. Olyanformán helyezük el őket, hogy úgy nézzenek ki, mint egy pókháló. Közben kapcsolatokat keresünk a fogalmak között: pl. ok-okozat, alá- fölérendelés, ellentétesség, hasonlóság, időrend. Saját, egyedi ábra kitalálása, amin elhelyezhetjük a fogalmakat!

Csoportban: hasonlóan a csoport- szóhálóhoz

Gondolat-térkép: gondolataink rendezésére szolgáló technika:

A "Mind Map" Tony Buzan által védjegyzett.

